

УДК 94 (497.11 Алексинац)“1835/1915“
930.253 : 353.5 (497.11 Алексинац)“1885/1914“

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА АЛЕКСИНАЧКОГ АЛЕКСИНАЦ
(1885 - 1914)

Начелство среза алексиначког, Окружја бањског (Сокобања) основано је Сретењским уставом 1835. године Милошевим законом од 1836. “О дужности војених команданата исправниченства и среских старешина” формирана је Моравска област са центром у Алексинцу, која је имала сву војну и цивилну власт и управљање преко окружног и подручних среских начелника.

Прве административно-територијалне промене извршене су одлуком Совјета 1837. године спајањем посебних срезова алексиначког и ражањског у алексиначко - ражањски срез.⁶⁵ Нема података о општинама које су првобитно биле у саставу овог среза. Године 1866. биле су општине: брачинска (Претрковац и Брачин); појатска (Појате и Плочник); ћићевачка (Ћићевац и Радошевац); витошевачка (Витошевац и Шетка); скоричка (Скорица и Смиловац); сталаћка (Сталаћ и Лучина); ражањска (Ражањ, Варош и Мађаре); браљинска (Церово, Мађија и Браљина); послонска (Послон, Чубура и Липовац-Ражањски); подгорска (Подгорац, Грабово и Пардик); прасковачка (Прасковче, Манастирско и Малетина); делиградска (Јабуковац, Вукашиновац и Јасење); рујишка (Рујиште и Црни Као); рутевачка (Рутевац и Чечина); мозговачка (Мозгово и Брадарце); суботиначка (Суботинац и Бован); станачка (Станце, Пруговац, Црна Бара и Липовац); катунска (Катун и Добрујевац); глоговачка (Глоговица, Бобовиште и Бујмир); и вакупска (Вакуп и Краљево).⁶⁶

Алексинац је у периоду од 1835. - 1878. год. гранично место стратегијско-војног значаја и веома важна царинарница, што утиче на појаву његових градских функција: војне, трговачко-занатске и управно-просветне.

За чување српско-турске границе кнез Милош је формирао Српску оружану стражу, која је била стално на служби и под платом. Преко царинарнице

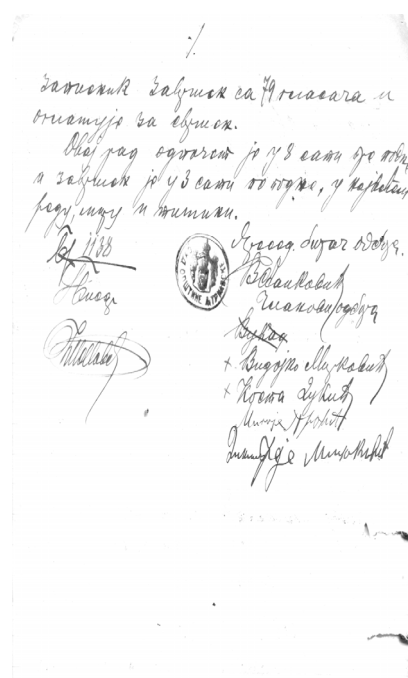
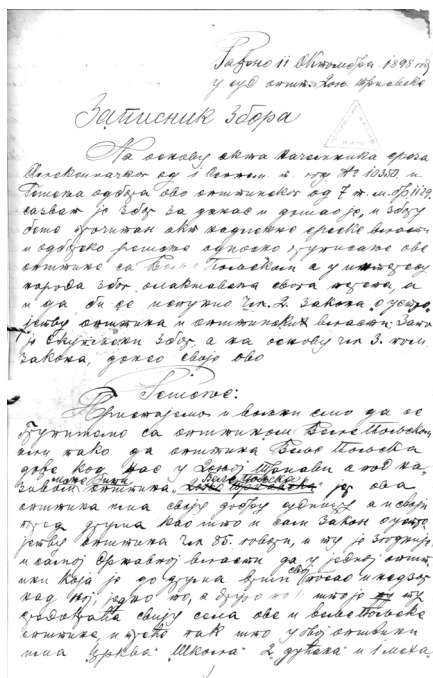
⁶⁵ Административно-територијалне промене у НРС од 1834-1954. г. Издање: Завод за статистику НРС, Београд, 1955, стр. 9.

⁶⁶ Исто, стр. 212.

Од 1851. године у Алексиначком срезу отпочело се са организованим гајењем дувана. Алексинац добија прву фабрику пива 1865. године, а затим и индустријско предузеће 1870. године, а то је млин у Вакупу. У овом срезу поклања се пажња развоју просвете и културе. Постоји основна школа са четири разреда 1836/37. Године 1858. отворена је женска државна школа; 1860. недељна школа за шегрте и калфе, а 1865. гимназија. Алексиначка читаоница била је претплаћена на гласила: Застава, Исток, Српске новине, Просветни гласник, Српски лист, Хришћански весник, Полицијски гласник.

После Берлинског конгреса Алексинац се брзо опоравља од штете претрпљене у рату. Задржава све функције као у претходној фази, сем стратешко-војног значаја и некадашње царинарнице. Трговина и занати у овој етапи били су најважније привредне гране. Трговало се углавном стоком, житом и дуваном. Железничка пруга Београд-Ниш омогућује да своје производе извозе у Пешту и Беч, а увозе текстил и колонијалну робу.

Од 1890. године Алексинац није више окружно средиште него само среско место, најпре у Крушевачком, а од 1896. године у Нишком округу. Срез је обухватао само села на десној обали Мораве. Лева обала Мораве припадала је другом срезу са седиштем у Прћиловици. Записници са зборова села са списковима гласача о израженој жељи за прегруписивање општина илуструју како је испоштовано прегруписивање средишта среза.⁶⁸

Записник са Збора којим се општина Доња Трнавска групише са општином Веле Пољском 1898. године

⁶⁸ ИАН, Начелство среза Алексиначког, 1885-1914; Алексинац, 1898. г. Бр. 13.

Иако је његова управна функција сужена ипак је Алексинац и даље Управно-судско средиште. Пред Први светски рат број трговаца и занатлија се знатно смањује у односу на претходне године, но Алексинац је још увек једно од најважнијих трговачко-занатских средишта овога краја. До промене долази у трговини дуваном. Монопол прелази у државне руке 1890. године, а главна станица за откуп дувана постаје Ниш. Трговина почиње да се концентрише у руке појединих трговаца.

Индустријски развој града напредује нешто више у овој етапи и улагањем домаћег капитала јављају се мања индустријска предузећа. Алексинац добија друго велико предузеће - рудник. После Првог светског рата рудник се знатно модернизује и његова производња расте. Године 1902. Алексинац добија два парна млина. Власници ових млинова били су Јован Краузак и алексиначки трговац Мата Трифунац. Цигларска индустрија се јавља такође због потребе, јер се све више праве зидане куће. У вези с тим интересантно је поменути да у овом периоду долази до оснивања првих банке. Године 1888. отворена је штедионица, а 1903. основана је Алексиначка банка са одређеном сумом новца. Појава банака и новца говоре о све већем улагању капитала у поједине привредне гране и све већој зависности њиховој од капитала. Највише капитала било је у рукама трговаца и занатлија који су га најчешће улагали опет у трговину и занатство, а једним делом свог капитала куповали земљу и на тај начин стварали веће поседе. (Документ Уговор о закупу државног добра "Кргина" између државе коју заступа М. Ст. Динић, главни надзорник државног добра и Стојана Стевановића, трговца из Бобовишта.)⁶⁹

Но ни у овом периоду не сме се пренебрегнути и не рећи да је Алексинац просветно средиште и да није сасвим потиснут од Ниша. Године 1897. добија и Учитељску школу. На територији овога среза отварају се нове школе у селима поред Алексинца, са школовањем учитељског кадра долази до квалитетније наставе у школама.

Начелство среза Алексиначког радило је до 1915. године, до окупације бугарске војске у првом светском рату.

Фрагменти архивске грађе овога Начелства издвојени су из фонда Начелства округа Алексиначког.

Архивска грађа овога фонда састоји се из непотпуних списа од 1885. до 1914. године (1 омот).

Садржај списа: Записници са зборована села о израженој жељи о регруписивању општина, спискови власника имања и гласача, уговори о закупу државних добара, уверерења о исплаћеним рачунима и добијеном новцу из благајничке касе, судске пресуде о учињеним штетама и деобама домаћинстава, реверси, квите и друго.

⁶⁹ Исто, Алексинац, 1904. г. бр. 17.